

DİJİTALLEŞMENİN DAYANILMAZ ŞEFFAFLIĞI: TEŞHİR TOPLUMU

The Irresistible Transparency of Digitalization: The Exhibition Society

Mahmut ÇELİKER*

Öz

Bu çalışma, dijitalleşme sürecinin tetiklediği mutlak şeffaflık arzusunun toplumsal yapıları ve bireysel mahremiyet algısını nasıl birer “teşhir toplumuna” dönüştürdüğünü sosyolojik bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, Zygmunt Bauman’ın “akışkan modernite” ve Byung-Chul Han’ın “şeffaflık toplumu” kuramları temel teorik zemini oluşturmaktadır. Makalede, geleneksel iktidarın merkezi gözetim modeli olan Panoptikon’un, dijital çağda herkesin herkesi izlediği Omnipotikon ve çoğunluğun azınlığı dikizlediği Sinoptikon yapılarına nasıl evrildiği kuramsal olarak temellendirilmiştir. Bu kavramsal çerçeve, Dave Eggers’in *The Circle* (Çember) adlı distopik eseri üzerinden bir vaka analiziyle somutlaştırılmıştır. Analiz sonucunda, dijitalleşmiş bir dünyada şeffaflığın artık bir özgürlük pratiği olmaktan çıkıp, mahremiyetin tasfiyesi ve “dijital emek” üzerinden yeni bir tahakküm biçimine dönüştüğü saptanmıştır. Çalışma, bireyin izlenmekten korkan bir “mahkûm” olmaktan çıkıp, dijital olarak görünür olmamaktan (beğeni ve onay almamaktan) korkan bir “performans öznesine” dönüştüğünü vurgulamaktadır. Araştırma, dijitalleşmiş bir dünyada şeffaflığın artık bir özgürlük pratiği olmaktan çıkıp, mahremiyetin tasfiyesi ve “dijital emek” üzerinden yeni bir tahakküm biçimi dönüşmesiyle düşünsel özerkliğin de ortadan kalktığı pornografik bir toplumsal düzen inşa ettiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Sözcükler: dijitalleşme, enformasyon çağı, dijital emek, teşhir toplumu, olumluluk şiddeti.

ABSTRACT

This study aims to analyze, from a sociological perspective, how the desire for absolute transparency triggered by the digitalization process transforms social structures and individual perceptions of privacy into an “exhibition society.” In this research, which utilizes the document analysis technique from qualitative research methods, Zygmunt Bauman’s theories on “liquid modernity” and Byung-Chul Han’s “transparency society” constitute the fundamental theoretical ground. The article

* Uzman Din Sosyoloğu. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye. E-posta: mahmutceliker13@gmail.com ORCID: 0000-0002-1694-7827.

theoretically grounds how the Panopticon, the central surveillance model of traditional power, has evolved into the Omnipicon, where everyone watches everyone else, and the Synopticon, where the majority spies on the minority in the digital age. This conceptual framework is concretized through a case analysis of Dave Eggers' dystopian work, *The Circle*. As a result of the analysis, it has been determined that in a digitized world, transparency has ceased to be a practice of freedom and has transformed into a new form of domination through the liquidation of privacy and "digital labor." The study emphasizes that the individual has moved from being a "prisoner" afraid of being watched to a "performance subject" afraid of not being digitally visible (not receiving likes and approval). The research concludes that in a digitized world, transparency has ceased to be a practice of freedom and has instead transformed into a form of domination through the elimination of privacy and "digital labor," constructing a pornographic social order where intellectual autonomy is also eradicated.

Keywords: digitalization, information age, digital labor, exhibition society, violence of positivity.

Giriş

Dünya hızla değişiyor. Dijitalleşmeyle hızla değişen ve dönüşen toplum yapısı yüz yıl, elli yıl önceki yapısı ile bugünkü yapısı arasında kuşkusuz ciddi farklılıklar mevcuttur. Özellikle 18. yüzyılda sanayileşmeyle başlayan süreç ve beraberinde gelişen modernleşme hareketleri, insanlık tarihinin en hızlı dönüşümüne tanıklık ediyor. Buna bağlı olarak toplumlarda meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler gözlenmektedir. Bu değişimler haliyle toplumun dinamiğini oluşturan gündelik pratikleri etkilemektedir. Teknolojik gelişmelerle beraber gündelik teknik araç kullanımı insanlara yeni bir kültür anlayışı kazandırmaktadır. Bu anlayışta maddi kültürün, manevi kültür karşısında baskın bir karaktere sahip olduğu görülür. Örneğin, ulaşım ve iletişim alanında yapılan değişiklikler insanların iş tecrübelerini, günlük ritüellerini değiştirmiştir. Daha önce iş yerinde çalışma zorunluluğu olan kişiler dijital ağın ve teknik donanımın gelişmesiyle evde çalışabilir hale gelmektedir. Benzer şekilde insanlar birçok ihtiyacını, alışveriş merkezine gitmeden internet uygulamaları üzerinden karşılayabilmekte, siparişlerini bu yolla verebilmektedir. Bireylerin kolay, hızlı ve görece daha ekonomik bir şekilde ihtiyaçlarını karşılaması onların alışveriş ve çalışma alışkanlıklarını değiştirmiştir. Teknik gelişmelerin sağladığı kolaylık, insanları dijital ağa maruz bırakarak insanları sanal yakınlığa ve fiziki uzaklığa mahkûm etmektedir.

Dijitalleşmeyle artan ulaşım-iletişim ağları her türlü iletişim kolaylığını sağlamaktadır. İnsanlar dijital ağlar sayesinde daha fazla kişiyle, görece

daha az zaman harcayarak iletişim kurabilmektedir. Böylece sanal mecralar aracılığıyla kolay bir erişim imkânına kavuşabilmektedir. Ancak insanların yeni iletişim kanalı olan dijital kaynaklar, sosyal pratikleri dönüştürmekle kalmamakta, diğer insanlarla kurulan sanal yakınlığın da eski gündelik iletişim ritüelleri kadar kalıcı bir forma sahip olmasını güçleştirmektedir. Sanal yakınlık arttıkça yüz yüze görüşmeler, fiziki yakınlıklar azalmaya başlamaktadır. Daha önce iletişim için zorunlu olan fiziki şartlar, dijital ağlar sayesinde, artık bir engel teşkil etmemektedir. Yüz yüze görüşmeler akıllı telefonlar aracılığıyla yapılabilmektedir. Bir sergilenme alanı olarak sanal mecralar, insanların birçok yönüyle kendi kendisini açığa çıkardığı, ifşa ettiği bir alan olarak görülmektedir. Bu alanlar insanların fiziki ortamlara göre daha cesur ve daha rahat etkileşime girmesine olanak tanımaktadır. İnsanların sanal alanda oluşturduğu etkileşim yeni bir kamusal imajla açıklanabilmektedir ve bu mecradaki insanlar görülebilir, gezilebilir ve üretilebilir açık bir etkileşime sahip olabilmektedir (Groys, 2017: 13-15). Bu etkileşim yeni toplum modellerini, esasında yeni yaşam biçimlerini, ortaya çıkarmaktadır. Teşhir toplumu da bunlardan biridir. İnsanların teşhir yoluyla kamusal ve özel alanlarında artan şeffaflaşma eğilimi, teşhir toplumunun oluşmasına ön ayak olmaktadır. Küresel tüketim ağlarını besleyen bu eğilim, toplumun kültürel değişimiyle somutlaşmaktadır. Elbette teşhir, gözetim ve şeffaflaşma gibi kavramlar tarihin belirli dönemlerinde de görülmüştür. İktidarların kendi egemenlik haklarını korumak ve toplumsal güveni sağlamak adına gözetim ve kontrol mekanizmalarını kullandıkları bilinmektedir. Nitekim bugün telefon, televizyon, bilgisayar ve tablet gibi dijital iletişim araçları salt maddi kültür unsurları değildirler. Bu araçlar, dijital kültür anlayışının oluşmasında ve yeni toplumsal alışkanlıkların değişiminde önemli rol oynamaktadırlar (Whitehead, 2019: 92-94). Başka bir ifadeyle iletişim araçlarının sağladıkları kolaylıkların yanında kendi kültür anlayışlarını da beraberinde getirmektedirler. Dolayısıyla maddi kültür araçlarının, toplumsal yapıyı etkin bir değişim ve dönüşüm sürecine dâhil ettiği söylenebilir. Maddi kültür unsurlarıyla biçimlenen toplumlar “gösteri toplumu, ağ toplumu, gözetim toplumu, beğeni toplumu, şeffaflık toplumu ve tüketim toplumu” gibi adlandırmalarla betimlenmeye çalışılmaktadır. Buradan hareketle günümüz toplumları, görme ve gösterme üzerine inşa edilen örüntülerle ele alınmaktadır.

Günümüz toplumlarında görüntü, insanların “var olma” eylemlerini ifade etmektedir. Toplumsal yaşamın her alanında (evde, sokakta, caddede, iş yerinde, vitrinde, çarşıda, internette, modada ve insan bedeninde) yeni olu-

şan kültür dünyasının izlencesi sergilenmektedir. Gösteri mekânları bir şeyin “nasıl görüldüğü” ve “ne kadar beğenildiği” ile ölçülmektedir. Buna bağlı olarak insanların değer yargısı “performans” ve “beğeni” ilişkisiyle açıklanmaktadır. İnsanların göstermiş olduğu performans ve beğeni, “dikizleme kültürü”nün (Niedzwiecki, 2019: 30) oluşmasını sağlamaktadır. Bu kültür anlayışı teşhir etme ve şeffaflaşma süreçleriyle anlaşılabilir. Teşhirle şeffaflaşan toplumsal yaşam dikizleme eylemine geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Kamu güvenliği ve huzuru için markette, iş yerinde, sokakta ve caddede yani kamusal alanın hemen hemen her yerinde kayıt için kullanılan kameralar buna örnek gösterilmektedir. Çünkü dikizleme kültürü, güven ve özgürlük adı altında şeffaflığın meşru bir formu olarak var olmaktadır.

Toplumsal dikizlenmesi ve gözetimli denetim olgusu, 1839 yılında kameranın icadıyla birlikte gözlemlene, gözetleme ve kaydetme pratiklerinin güç kazanması sonucunda yeni bir epistemik iktidar biçimi üretmeye başlamıştır (Can, 2018: 17-18). Aynı dönemde pozitivist felsefenin kurucusu Auguste Comte, toplumun da doğa gibi gözlemlenebileceğini, ölçülebileceğini ve bilimsel yöntemlerle denetlenebileceğini ileri sürmektedir. Bu anlayış, pozitivist düşünce ile kameranın teknik imkânlarını aynı doğrultuda buluşturarak toplumu bir “denek” gibi izlenebilir ve kayıt altına alınabilir bir nesneye dönüştürmüştür. Böylece kamera yalnızca teknik bir araç olmaktan çıkmış; iktidarın görme, sınıflandırma ve denetleme kapasitesini artıran siyasal ve toplumsal bir aygıtla dönüşmüştür. Pozitivist düşüncenin görünürlüğü bilgi üretiminin temel koşulu olarak kabul eden bu yaklaşımı, 20. yüzyılın sonlarına doğru kamusal alanın giderek şeffaflaşmasını, özel alanın ise görünürlük baskısıyla teşhir edilmesini beraberinde getirmiştir.

Han, bu tarihsel dönüşümü “şeffaflık toplumu” kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre şeffaflık, çoğu zaman demokratikleşme, güven ve hesap verebilirlik gibi olumlu çağrışımlarla sunulsa da dijital kapitalizmin işleyişinde farklı bir anlam kazanmaktadır. Şeffaflık artık bireyin kamusal yaşamını düzenleyen etik ya da siyasal bir ilke olmaktan çıkmış; görünürlüğü mutlaklaştırıldığı, mahremiyetin değersizleştirildiği ve her şeyin dolaşıma sokulabilir bilgiye dönüştürüldüğü yeni bir toplumsal rejime dönüşmüştür (Han, 2023: 9-11). Bu düzende yalnızca kurumların değil, bireylerin duygu, düşünce ve gündelik yaşam pratiklerinin de sürekli görünür olması beklenmektedir. Dolayısıyla şeffaflık, hakikati ortaya çıkaran özgürleştirici bir ilke olmaktan ziyade, bireyi sürekli görünür kılarak denetlenebilir hâle getiren yeni bir iktidar tekniği olarak işlemektedir.

Han'ın "şeffaflık toplumu" kavramsallaştırması, dijital çağın görünürlük rejimini açıklamak bakımından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, bu görünürlük rejiminin bireyleri yalnızca denetlenen özneler değil, aynı zamanda kendilerini gönüllü biçimde görünür kılan aktörler hâline getirmesi, söz konusu yapının "teşhir toplumu" kavramıyla daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Can, 2018: 17). Başka bir ifadeyle şeffaflık, teşhir toplumunun temel işleyiş mantığını oluştururken; teşhir, bu mantığın bireyin gündelik yaşamında aldığı somut görünüm olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu toplum modelinde yaşamın bütün alanları görünürlük rejimine dâhil edilmekte; kamusal olduğu kadar özel yaşam da teşhir kültürünün bir parçası hâline gelmektedir. Toplumsal yaşamın gündelik pratikleri sürekli gözetime ve denetime açılırken, 21. yüzyıldan itibaren bu süreç giderek gönüllü gözetim ilkesine dayalı olarak işlemektedir. Buradaki gözetim ve buna eşlik eden teşhir pratiği, kriminal ya da sapkın bir davranış olarak değil; aksine sosyal medya platformları ve dijital ağlar aracılığıyla meşru, hatta arzu edilen bir toplumsal davranış biçimi olarak sunulmaktadır. Bu nedenle teşhir, yalnızca bireyin kendisini görünür kılmasıyla sınırlı kalmamakta; toplumsal kurumları, sosyal rolleri ve gündelik etkileşimleri kapsayan normalleşmiş bir yaşam pratiğine dönüştürerek yeni gözetim ve denetim mekanizmasını oluşturmaktadır.

Dijitalleşme süreciyle birlikte gözetim, fiziksel bir mekâna hapsolmuş bir denetim mekanizması olmaktan çıkarak, gündelik yaşamın her anına sızan akışkan bir yapıya bürünmüştür. Sosyal bilimler literatüründe bu evrim, iktidarın konumlanması ve gözetleyen-gözlenen ilişkisi bakımından üç temel kavramla analiz edilebilir: Panoptikon, sinoptikon ve omniptikon. Bentham tarafından tasarlanan ve Foucault (2019) ile kuramsallaşan Panoptikon, modernitenin disiplin toplumunu simgelemektedir. Burada "azınlık (gardiyan), çoğunluğu (mahkumlar)" merkezden çevreye doğru gözetler. Birey, izlenip izlenmediğinden emin olamadığı için otokontrol geliştirir. Ancak dijital çağda Panoptikon, yerini daha karmaşık yapılara bırakmıştır.

Mathiesen (1997) tarafından geliştirilen Sinoptikon kavramı ise Panoptikon'un tersine bir işleyişi ifade eder. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya fenomenliği aracılığıyla artık "çoğunluk, azınlığı" (ünlüleri, siyasetçileri, influencer'ları) dikizlemektedir. Bu durum, gözetimi bir ceza yöntemi olmaktan çıkarıp bir arzu nesnesine ve tüketim malzemesine dönüştürmüştür. Dijitalleşmenin nihai evresi olan Omniptikon (veya Post-Panoptikon), hiyerarşik gözetimi ortadan kaldırarak "herkesin herkesi" izlediği bir şeffaflık

rejimi inşa eder. Omniptikon’da gözetim dışarıdan dayatılan bir baskı halini yansıtmaz, daha çok bireyin dijital varoluşunu kanıtlamak için başvurduğu gönüllü bir teşhir pratiğini ifade eder. Byung-Chul Han’ın (2024) “şeffaflık toplumu” olarak adlandırdığı bu evrede, birey hem gözetleyen hem de gözetlenen konumundadır, mahremiyet ise bu sistemin işlemesi için feda edilen bir “engel” olarak görülür.

Teşhir toplumunda zoraki gözetlemeden (panoptikon) gönüllüğün esas olduğu ve herkesin her şeyi her yerde izleyebildiği (sinoptikon) yeni gözetleme kültürüne geçiş vardır. Bu açıdan dijital gözetleme hem gözetleyen hem de gözlenenin gözetleyebildiği bir gözetim mekanizmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla teşhir toplumunda omniptikon ve sinoptikon gözetimin olduğu anlaşılmaktadır (Can ve Ulutaş, 2021: 11). Gözetleme şekil değiştirmektedir. Daha önce baskı ve kontrol aracı olan gözetleme, “özgürlük” ve “güven” kavramlarıyla özdeşleşmiş bir şekilde kullanılmaktadır. Mesela, güvenlik kameralarının bulunmadığı ortamlarda mal ve can güvenliğine yönelik tehditlerin daha kolay gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Ancak bunlar sayesinde daha güvenli ve daha özgür bir yaşama sahip olunacağına inanılmaktadır.

Bu çalışma, dijitalleşme ve teşhir toplumu olgusunu nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi (documentary analysis) yöntemiyle ele almaktadır. Doküman incelemesi, araştırılan olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsayan sistematik bir süreçtir (Corbin ve Strauss, 2008). Çalışmada bu yöntem hem kuramsal metinlerin derinlemesine çözümlenmesi hem de edebi bir eserin sosyolojik bir vaka olarak incelenmesi amacıyla tercih edilmiştir. Araştırmanın veri setini kurumsal metin ve vaka analizi katmanları oluşturmaktadır. Kurumsal metin, dijital gözetim, şeffaflık ve modernite tartışmalarında temel teşkil eden Byung-Chul Han (*Şeffaflık Toplumu*) ve Zygmunt Bauman’ın (*Akışkan Modernite*) eserleri amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Vaka Analizi, teorik tartışmaların somut toplumsal izdüşümlerini takip edebilmek amacıyla, dijital şeffaflığın uç noktasını kurgulayan Dave Eggers’in *The Circle* (Çember) adlı romanı “tipik durum örneklemesi” olarak incelemeye dahil edilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde kuramsal kodlama, kuramsal karşılaştırma ve vaka entegrasyonu oluşturmaktadır. Kavramsal kodlamada metinler taranarak “gönüllü teşhir”, “dijital emek”, “olumluluk şiddeti” ve “gözetim biçimleri” ana temaları altında kodlanmıştır. Kuramsal karşılaştırmada Panoptikon, Sinoptikon ve Omniptikon kavramları arasındaki geçiş-

ler, seçilen metinlerdeki argümanlar üzerinden mukayese edilmiştir. Vaka entegrasyonunda teorik kodlar, *The Circle* eserindeki karakter etkileşimleri ve olay örgüsüyle eşleştirilerek teşhirin bireysel ve toplumsal sonuçları örneklendirilmiştir.

Dijitalleşmeyi Teşhir Etmek

Dijital kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki karşılığı “1) sayısal 2) verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösteren” biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Dijitalleşme ise “faaliyet sahasında dijital teknolojiler kullanmak, analogdan dijitalle geçmek, sayısallaşmak” (Doğan, 2020) anlamlarında kullanılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle dijitalleşme, somut verilerin, bilgisayar gibi teknik mekanizmalar sayesinde, sayısal formlara dönüştürülmesi, depolanması ve gerektiğinde yeni veriler olarak tekrar işlenerek kullanılması anlamına gelmektedir (Acun, 2008: 16-17). Buradan hareketle dijitalleşmenin insan yaşamındaki her şeyin “veri” olarak işlendiği bir süreci ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim insanların duyu organlarıyla algıladıkları somut nesneler ve onlarla kurdukları ilişki biçimleri veri olarak saklanabilmektedir. Bu aksiyoner gelişim insana ve nesneye karşı olan bilginin tekrar düzenlenmesi ve işlenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bu süreçle beraber daha önce belli somut yaşam pratiklerinin kaydedildiği geleneksel kullanım biçimlerinin dışına çıkıldığı gözlemlenmektedir. Mesela bugün insanların günlük tüketim alışkanlıkları dijital platformlarda takip edilmekte, saklanmakta ve bu veriler ekonomik, güvenlik ve politik gerekçelerle kullanılabilir. Bu sayede kamusal ve özel alanı dönüştüren ve yeni toplumsal pratikler üretme imkânı sağlayan dijitalleşme süreci ortaya çıkmaktadır.

İnsanın yeniden tanımlandığı bu düzende, insan bizzat bir veri hazinesi olarak değerlendirilmektedir. İnsanlar arasındaki iletişimi sağlayan araçlar insan hayatının her alanına sirayet ederek ve onu ağlarıyla gönüllü bir kullanıcı olarak sisteme dahil etmektedir. İnsanlar internet ağları içerisinde mahrem bilgilerini sanal bir sözleşme ile kabul etmektedir. İnsanların kendi rızalarıyla onayladıkları sözleşmeler, denetimin ve gözetimin tek taraflı olarak kontrol edildiği “karşılıksız güvene” dayanmaktadır. Nitekim verilerin nerede ve nasıl muhafaza edildiği, kullanılıp kullanılmadığının kestirmek pek mümkün görülmemektedir (Lokke, 2018: 80-82).

Günümüzde toplumsal değişimin önemli bir unsuru olan verinin (data), dijitalleşme süreciyle beraber insanları ortak ağlar etrafında topladığı bilinmektedir. 1990’lı yıllarda internet kullanımının yaygınlaşmasıyla dünya,

“küresel köy” (McLuhan ve Powers, 2020) olarak anılmaya başlanmıştır. Artık enformasyonun dolaşımı kuşatıcı ve hızlı bir etkinlik sistemi haline geldiği görülmektedir. Dijitalleşmenin en önemli aracı olan internet ağı ile bu sistem günden güne insanların hayatında daha kuşatıcı bir hale gelmektedir. Dijital ağın içindeki internet kullanıcıları hayatlarının her alanında dijital argümanları kullanarak hayatlarını idame ettirmektedirler. Bir kişi evinde oturarak ihtiyaçlarını ve günlük etkinliklerini evinden çıkmadan halledebilmektedir. Böylece insanların tüketim alışkanlıklarına ve ilgilerine göre üretim planlaması sağlanabilmektedir. Kâr odaklı çalışan kapitalist sistem tüketimi sürdürülebilir hale getirerek (Baudrillard, 2021: 90-91) daha kolay ve daha hızlı bir şekilde arz-talep dengesini kurabilmektedir.

Modern dünya düzeninin lokomotifi olan tüketim sistemi, kendi kültürel inşasını küresel yeterliliği olan enformasyon sayesinde geliştirebilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası “tüketim toplumu” anlayışı bilgisayar gibi teknik aygıtların yaygın kullanılmasıyla “enformasyon toplumu” sürecine evrilmiştir. Birbirlerini tanımlayan ve tamamlayan bu toplum teorileri, üretim ve tüketim ilişkisi üzerinden varlıklarını diyalektik bir sistem üzere devam ettirmektedirler. Üretim ve tüketim ilişkilerinde belli bir doygunluğa erişen bu sistem artık ihtiyaç üretme ve pazarlama uygulamalarına ağırlık vermiştir. Doksanlı yılların başında küresel ölçekte reklam ve pazarlama alanlarını güçlendirme girişimleri internet sayesinde ivme kazanmıştır (Castells, 2021: 6-7). Nitekim internet, birçok kişinin belli bir zaman aralığında küresel ölçekte iletişimi sağlayarak insanlar arasındaki her türlü alışverişi hızlandırmıştır. Enformasyonun ve diğer tüm iletişim kanallarının dijitalleşmesiyle beraber sosyal hayatın birçok alanında değişim ve gelişim söz konusu olmuştur. “İnternet devrimi” ile enformasyonun artan etkinliği Manuel Castells’in (2021) “Ağ Toplumu” olarak ifade ettiği yeni dünya sistemi, bütün sosyal ve siyasal dinamikleri etkileyen, dönüştüren bir gücü içinde barındırmaktadır. Çünkü ağlar, yeniliği ve küreselleşmeyi, tek merkezci bir idarenin aksine kompleks bir yoğunlaşmanın sağlanabildiği birbirine bağlı bir iletişim modeliyle idame edilmektedir. Böylece dijital tüketim, daha çok talep edilen ve geliştirilen bir alan olmaktadır.

Ağ toplumunun yapı taşı olan oluşturan dijitalleşme süreci insanların çalışma şartlarını, meslek gruplarını, üretilen ihtiyaçlarını ve bunlara bağlı olarak ilişki biçimlerini şekillendirmektedir. Ağlar, insanların kültürel yaşam biçimlerini dikkate almaktadır (Levine, 2017: 158). Mesela bir öğretmen iş yerine gitmek için belli güzergahlardan geçen araçları kullanmak zorundadır. Ancak bu araçların geliş saatlerini akıllı telefonundan takip edebilmekte

ve böylece durakta fazla beklemeden zamanında gelip aracına binebilmektedir. Burada zamandan tasarruf edildiği anlaşılrsa da esasında dijital çağda bireye sunulan bu ve buna benzer imkânlar bireyin zamanını bölmesi ve tüketmesine sebep olmaktadır. Örtük bir sömürü, örtük bir köleleştirme politikası görülmektedir. Nitekim çağın insanının yakındığı konulardan biri “zamanın yetmemesi” problemidir.

Modern dünyadaki gözetim sürecini “akışkan gözetim” kavramıyla açıklanmaktadır. İnsanlar gerek yönetimler gerek toplum tarafından sürekli gözetlenmektedir. Ancak günümüz toplumlarının akışkan yapısı o denli hareketlidir ki, bireyler daimi olarak gözetime tabi tutulmaktadırlar (Bauman ve Lyon, 2021: 7-8). Akışkanlık kontrolü zorlaştırdığı için sürekli gözetime ve böylece sürekli denetime yol açmaktadır. Burada gözetim tek taraflı değildir. Çünkü sadece panoptik bir gözetleme yetersiz kalmaktadır. İnsanlar birbirlerini görmek, görüntülemek ve kendi özel-kamusal alanlarını sergilemek istemektedirler. Bu yüzden sergilemenin ve sergilenmenin en cezbedici görüntüsü de “insan bedeni” olmaktadır. Çünkü sosyal ve kültürel faaliyetlerin ekseriyeti insan bedeninin sergilenmesiyle ilerlemektedir.

Jacques Ellul (2021: 36) modern toplumda “imaj” kavramını kullanarak insan bedenine olan yönelime dikkat çekmektedir. “Görülen şey, inşa edilen şeydir” sözüyle maddi dünyanın görsel bir forma dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Modern dönemde ancak sergilenen şey anlam sahibi olabilmektedir. Bunun sonucu olarak “insan bedeni” en iyi bir sergi aracı hüviyetine bürünmektedir. Bir mekân sınırlaması olmadan, bedenin dijital ağlarla kurduğu iletişim, sanal uzamdaki imkânlar dahilinde yeni bir “ben” yaratmaktadır. Birey, bedeninden arındırılmış yeni ilişkiler ağındadır, çünkü “sanal bedenle” yaşamaktadır. Debord’a (2021: 35-36) göre sergileme ve gösterme eylemleri gösteriden ibarettir. Gösterilen şeyin gerçekliği artık gerçek anlamından kopmaktadır. Görünen şey, bir nevi, tüketim için süslenmiş bir metadır.

İnsanlar sanal görünüşleriyle Instagram, Facebook, Twitter, YouTube gibi internet uygulama ve programlarıyla, video ve fotoğraf paylaşabilmektedir. Yaptığı paylaşımların sınırlamasını kendisi ayarlayabilmektedir. Kendi paylaşım stilini, güvenlik sınırlarını ve paylaşım kriterlerini belirleyebilmektedirler. Ancak milyonlarca kişinin kullandığı bu uygulamaların, esasında insanları manipüle etme amacıyla da kullanılabildiği ileri sürülebilir. Nitekim Bourdieu, benzer bir manipülasyon mekanizmasını televizyon üzerinden tartışmıştır (Bourdieu, 2019: 5-8). Bourdieu’nün televizyon bağlamında işaret ettiği gibi, medya patronları kitleleri yönlendirebilmekte ve gündem be-

lirleyebilmektedir; bu dinamiğin bugün sosyal medya platformları için de geçerli olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, iktidar tehdit unsuru olarak gördüğü platformlara müdahale alanını her zaman elinde tutabilmektedir (McLuhan, 2017: 205). İnsanların belli internet sayfalarını ne kadar süre takip ettiği, beğendiği veya yorum yaptığı veri olarak kaydedilebilmektedir (Lokke, 2018: 69-71). Çünkü bu programları dijital cihazlarınızda kullanılabilmesi için kullanıcıların önce sözleşmeyi kabul etmesi gerekmektedir. Böylece kullanıcıya ait bilgiler birer veri olarak gerekli yerlere rapor edilebilmektedir. Veri, insanların alışkanlıklarını sistematik bir şekilde raporlanmasını ve bu raporlara göre üretim-tüketim ilişkisinin en verimli şekilde düzenlenmesini sağlamaktadır. İnsanların beğenisi ve ilgisine göre tüketim için yeniden üretim sağlanmış olmaktadır.

Bütün görüntüleme ve gözetleme araçları teşhir (exhibition) etme görevi taşımaktadır. Teşhir ve teşhircilik ile ilgili literatür çalışmaları daha çok psikoloji ya da psikiyatri alanında ele alınmaktadır (Morin ve Levenson, 2008: 77-78). Freudyen yaklaşımda teşhir, içgüdüsel bir istek olarak değerlendirilmektedir. Bu manada teşhir, insanların arzu edilen, saldırgan ve etik dışı davranışlarını sergilenmesini ve bunu yaparken insanlarda uyandırdığı heyecanı yaşamasını sağlayan bir içgüdüdür (Freund, Watson ve Rienzo, 1988: 245). Teşhir kavramı daha çok mahrem bir şeyi açık etmek, onu ortaya çıkarmak anlamlarına gelen bir çeşit “ayıp” olarak literatürde kullanılmaktadır. Halbuki günümüzde, Descartes’in bilinen “cogito ergo sum” (düşünüyorum öyleyse varım) önermesinden hareketle, teşhir etme eylemi “gözetleniyorum/seyrediliyorum öyleyse varım” sloganıyla açıklanabilmektedir.

Dijitalleşmeyle beraber sosyal teorisyenler, günümüz toplumunu açık-larken, ağ toplumu, tüketim toplumu ve gözetim toplumu gibi kavramsal-laştırmaları kullanmaktadırlar. Dijital ağlarla sarılan insanlar, günlük yaşam ritüellerinde şeffaf olmayı tercih etmektedirler. Sanal mecralarda sergiledikleri performansla bir değer oluşturmaktadırlar. Dijital ağlar sayesinde birçok gereksinimlerini kolay ve hızlı bir şekilde hallettikleri için zamanlarının ciddi bir kısmını burada geçirmektedirler. Çünkü görüntü üzerine inşa edilen dijital ağlar, insanları kendine çekmekte usta davranmaktadırlar. Göze hitap eden “eğlenceli” ve “renkli” bir hayat yaşama fırsatları ile insanları cezbetmektedir. İnsanlara eğlence ve bol seçenekli fırsatlar sunan bu “gösteri çağına” (Postman, 2020: 107-108) kapılmamak zor görünmektedir.

Teşhir Toplumunda Özel Hayat: Mahremiyet

Teşhir toplumunda bireyin imajı önemli bir yere sahiptir. Söz ya da yazı merkezli tanıma ve anlama üzerine inşa edilen toplumsallıklar yerini estetik bir değere sahip olan imaja bırakmaktadır. Çünkü teşhir toplumunda gözün daha önce göremediği ama görmek de istemediği her şey gözler önüne serilmiştir. Burada görülen şey ile gören arasında doğrudan bir ilişki kurma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Bu ilişki zaman ve mekâna da bağlı değildir. Dahası görülen şeyin gerçekliği de net değildir. Chul Han'ın (2024: 16) deyişiyle şeffaflaşarak muğlaklaşan bir gerçeklik söz konusudur.

İnsanların görsel kültüre olan yönelimi “bilen insanın” (homo sapiens) gören insana (homo-videns) geçişiyle açıklanabilir. Nitekim görmek, görünmenin cazibesini de tetiklemektedir. Çünkü görsel deneyim benzer görünümün oluşmasını sağlamaktadır. Erving Goffman (Goffman, 2020: 33-34) bunu “vitrin ve performans” kavramlarıyla açıklamaktadır. Ona göre kendi görünümünü arayan insan bunu ancak gözlem yaparak elde edebilir. Kişinin performansı izleyiciler için genel ve değişmez bir izlenim bırakmaktadır. Bireyin bıraktığı intiba, dış dünyaya sunduğu fiziksel verilerin bir sonucudur. Burada tesis edilen meşru güvenin kaynağı kişisel bilgi alışverişi yerine tamamen bedensel görünümle kaimdir. Görünüş, artık yalnızca kişinin toplumsal statüsü hakkında bilgi veren bir uyarıcı olmaktan çıkmış, kişinin tutumunun “nasıl” ve “ne ölçüde” olması gerektiğini de belirleyen bir ölçüt hâline gelmiştir. Dolayısıyla şeffaflaşan toplumun tüm kartları ortadadır. Görünüş ve tutum arasında beklenen tutarlılık tekrar bu yolla sağlanmaktadır. Böylece, şahısların mahrem alanlarının kamusallaşması, birey için “kişisel” ve “özel” kavramların fiilen rafa kaldırılmasına yol açmaktadır.

Bireyin neyi, ne ölçüde ve nerede paylaştığı bireysel ve toplumsal alanda karşılığı olan mahremiyet olgusu için elzemdir. Çünkü toplumsal bir varlık olan insan sadece kamusal alandaki görünürlüğü ile sınırlı bir yaşam yelpazesine sahip değildir. Bireyin mahremiyet alanı yani özel alanı kamusal alanın karşısı olarak anlaşılmamalıdır. Nitekim her iki alan da insanların yaşam örüntülerinin iç içe geçtiği toplumsal dikotomilerdir. Örneğin, toplumsal ilişki kurma deneyiminde, kişisel bilgilerin belli ölçüde paylaşılması gerekmektedir. Benzer şekilde toplumsal örüntüler içinde “toplumsal rollerimiz” de mevcuttur (Lokke, 2018: 20-21). Burada bireyin kendisine ve çevresine karşı duyduğu sorumluluk bilinci onun toplumsal uyumunu ve ahlak anlayışını belirlemektedir. Bu manada birey yaşadığı toplumun uyumu içerisinde özel alanını belirleme imkânına sahip olmaktadır. Ancak bunun sınırlarını her zaman kendisi belirleyememektedir. Yukarıda belirtildiği gibi birey,

toplumsal tecrübeye uyum sağlamak için bazı özel bilgilerini paylaşmak durumunda kalabilir. Bazen bireyin mahrem alanını ihlal eden durumlar bazen de onun ahlaki bulmadığı ama bir yandan da katılmak istediği pozisyonlar bireyin kendinden ödün vermesine sebep olmaktadır. Birey öz performans alanını toplumsal etkinlik alanı olan teşhir ortamında arzu ettiği çerçevede yapamamaktadır. Ancak teşhirin verdiği haz ve özgürlük vaadi onun “kendini gerçekleştirme” edimini canlı tuttuğu için bu alandan da kopamamaktadır. Dolayısıyla teşhir toplumunda, bireyin toplumsal yaşam pratiklerindeki etkin rolü netlik kazanamamaktadır.

Teşhir toplumunda bireyin performansı, vitrindeki varlığı üzerinden değerlendirilmektedir. Teşhir toplumunun vazgeçilmez mottosu “teşhire teşne hayatlar” yaşamak üzerine inşa edilmektedir. Bu yaşam tarzında saf, şeffaf ve mutlak mükemmellik hali idealize edilmektedir (Bauman, 2019: 95). Baudrillard (2021: 30-32), bugün bu şekilde idealize edilen hayat anlayışını “orji sonrası” olarak tanımlamaktadır. Ona göre modern dünya özgürleşme furyası ile yüceltilmektedir. Bir bireyin “gözlemci kümesi” önündeki gündelik sunumu ve gözlemciler üzerinde bıraktığı etki, onun bireysel performansını doğrudan belirlemektedir. Bu açıdan bireyin özgürleşme deneyimi “sahnedeki performansına” bağlanmaktadır. Dolayısıyla özgürleşme, ancak teşhir etme ve gösterme ile meşrulaşabilmektedir (Baudrillard, 2021: 30-32). Özgürleşme söylemi, insanların istek ve arzularının “normal” ve “olağan” bir ritüel olarak sergilenmesine çanak tutmaktadır. Halbuki daha çok siyasi ve hukuki kavramlarla özdeşleşen özgürlük kavramı artık arzu dünyasının büyük şemsiyesi görevini ifa etmektedir. Özgür insan ve özgürlük kavramı insan benliğinin vitrindeki gözlemci beğenisine, tüketimine göre bir değere kavuşmaktadır. Baudrillard’ın da değindiği gibi “orji çağının” özgürlük anlayışı başta beden ve kimlik gibi bireyin iç dünyasının dışsal yönüne odaklanmaktadır. Daha sonra bireyin toplumsal habitusunu oluşturan politik ve kültürel alanlarını tüketim nesnesi haline getirmektedir. Ancak bu tüketim, arzu ve isteklere bağlı olarak bireyin rızasını esas alan denetimli bir tüketimdir. Görünürde kişiselleşmiş, biricikleşmiş bir tüketim vardır. Benzer istekler, benzer arzular belli standartları sağlama çabası, bu görüntünün aksini söylemektedir (Baudrillard, 2021: 93-94). Bireye sağlanan farklılaşma özgürlüğü tüm topluma sunulmaktadır. Böylece kişiselleşme ve farklılaşma baskısı herkesi bir araya getirebilmektedir. Tüketimi mütemadiyen canlı tutan bu izleğin tüm çelişkileri bir araya gelerek büyük yapboz oluşturmaktadır. Kendi şahsına münhasır olmaya çalışan birey, bu yolda tükettiği her şeyin bir diğerine benzediğinin farkında değildir.

İnsanların kişiselleşme ve özgürleşme arzularının altında yatan fark edilme ve beğenilme beklentileri mahrem alanlarının dikizlenmesine yol açmaktadır. Hal Niedzviecki'nin (2019: 41-42) “dikizleme kültürü” kavram-sallaştırması bu duruma açıklık getirmektedir. Ona göre dikizleme kültürü “insanlığını yitirmiş insanlık” sorunsalında karşılık bulmaktadır. İnsanlar izlendiği ve teşhir edildiği durumlarda kendilerinin “birey” olduğu bilincini hissetmektedirler. Bu ironik bir duruma işaret etmektedir. Nitekim kendi biricikliğini ve farklılığını göstermek isteyen birey, herkesin paydaş olduğu ve benzeştiği ortamın çıktısı haline gelmektedir. Herkesin farklı olma kaygısı taşıdığı yerde esasında kimsenin özel olmadığı anlamı çıkmaktadır. Kişinin biricik ve farklı görünme isteği, onu ironik bir biçimde kitlesel bir sıradanlığa mahkûm etmektedir. Çünkü her birey bir başkasına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç farklılıkları, ortak ve benzer ihtiyaçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu da diğer bireylerle olan benzer alışkanlıkları, ritüelleri içinde barındırmasına yol açmaktadır. Nihayet dikizlenirken daha önce mahrem olan düşünce, mekân, fotoğraf, resim gibi olgular dışsallaşmaktadır.

Peki, her şeyi dikizlemenin (voyörizm) ya da her şeyi paylaşmanın getirdiği nedir? Swinburne Teknoloji Üniversitesi'nde Susan Moore ve James Barker'ın (2008: 747-748) yaptıkları bir araştırma dijitalleşmenin olumlu yönlerine işaret etmektedir. Araştırmaya göre blog yazarlığı, hayatlarından pek memnun olmayan, arkadaş ilişkileri zayıf insanlar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Sosyal çevresinde kendini yalnız hisseden ya da sosyal ilişkilerde uyum sağlayamayan insanların, blog yazarlığı ile kendilerini ifade edebildikleri ve böylece daha rahat bir iletişim sağladıkları sonucuna varılmaktadır. Bu manada, dijital platformlardaki şeffaflaşma deneyimi bir “iç dökme” seansı olarak insanları toplumsal kaygılardan uzak bir rehabilite imkânı da sağladığı görülmektedir. Buradan hareketle dijitalleşmenin bireyin sosyalleşme deneyiminde olumlu bir etki yarattığı söylenebilir.

Toplumda şeffaflık olgusundaki olumlama daha çok “güven” duygusu üzerinden okunduğu için halk dilinde de “şeffaf olmak” olumsuz bir yargı olarak telaffuz edilmemektedir. Şeffaflık belli toplumsal örüntüler içerisinde ve sınırlar dahilinde insanların hayatında “güven” telkin edebilir. Çünkü mahremiyet alanına sızan şeffaflık, insanların özel yaşam alanını teşhir ettiği için beraberinde “şiddet” barındırabilmektedir. Paul Virilio'ya (2021: 57) göre gözetlenmek insanlar için salt suç amaçlı bir şiddete karşı alınan bir önlem değildir. Onların teşhir edilen yaşam alanları, onlarda kaygıya ve korkuya sebep olmaktadır. İnsanlar buna rağmen yaşam alanlarını teşhirle tüm ağlarla paylaşmaktan geri durmamaktadırlar.

Başarıya, beğeniye yani kişinin performansına bağlı yaşayan bir özne için şiddet, teşhir etmenin normalleştiği mahremiyet alanında ilkin örtük akabinde içselleşmiş bir hüviyete kavuşur (Han, 2023: 9-10). Bu süreç, bireyin performansına bağlı olarak, bireyin yaşadığı depresyon ve kısa süreli mutluluklar şeklinde gözlenebilmektedir. Bireyin teşhir edilen mahremiyet alanı daralır. Kendisine sunulan imkânların şeffaflaşması ona “aitlik” duygusundan vazgeçmesi ve kamusal alana devredilmesi anlamı taşımaktadır. Bu durum toplumun ortak kültürünü de zayıflatmaktadır. Çünkü her şeyin ortak olduğu bir yerde ortak olmayan şeylerin azlığını yok hükmünde düşürmek mümkündür. Bireyin muhafaza ettiği özel alan artık tehdit altındadır.

İnsanların mahrem alanlarının şeffaf bir ortama dönüşmesiyle mekân olgusu da yeniden tanımlanmaktadır. Dijitalleşen ilişkilerin yeni mekânı yazılı kelimelerdir. Bu mekân sosyal ağlarla örülü, hızın ve mekânın sanal bir karmaşa ortamında aktığı bir uzama sahiptir. İnternet ortamındaki kargaşa (anarchic environment) bireysel sorumluluk alanları içinde sosyal bir ağın gizlilik güvencesiyle sağlanmaktadır. Bu güveni sağlayan dış otorite bazen devlet otoritesinin bile üzerinde bir gücü temsil edebilmektedir. Nitekim Twitter gibi sosyal paylaşım uygulamaları kendi politikaları gereğince bazı kişisel hesapları kapatabildiği gibi bazı hesapların incelenmesinde de birçok prosedürü ön koşul olarak öne sürmektedir. Bu açıdan sanal denetim ve gözetim yerel devlet otoritesinden çok küresel etkisi olan otoritelerin içinde olduğu kompleks bir düzene işaret etmektedir. Buradan hareketle internet kullanımı her ne kadar dayatmacı bir sosyalizasyon aracı olarak görülse de bireysel sorumluluk alanının önemi konusunda yeni emsaller gerektirmektedir. Bireyin neyin mahrem ve kamusal alana ait olduğuna dair net bir tavrı gözlemlenememektedir. Bu kadar savurgan, etrafa savrulan, mesafesiz ve sınırsız alan tecrübesi pornografik bir toplumu ortaya çıkarmaktadır (Han, 2024: 41). Pornografik toplum, estetik değerden kopmuş, hazzın bile düşünlmediği bir gösteri toplumdur. Teşhir etme sıradan, gündelik bir pratik olarak algılanmaktadır. Bu toplumda şeffaflık artık söz konusu değildir, çünkü her şey apaçık ortadadır. Sonuç itibarıyla, pornografik toplumda özel alan ile kamusal alan arasındaki ince perde ortadan kalkmaktadır.

Teşhir Toplumunda Şeffaflaşan Şiddet

Dijitalleşmenin görünürlüğü teşvik eden yapısı, bireylerin iletişim kurma ve kendilerini ifade etme biçimlerini dönüştürdüğü kadar toplumsal denetim mekanizmalarını da yeniden şekillendirmektedir. Geleneksel toplumlarda şiddet çoğunlukla fiziksel güç, hukuki yaptırımlar veya doğrudan baskı

araçları üzerinden görünürlük kazanırken, dijital toplumda denetim daha çok psikolojik, sembolik ve algoritmik süreçler aracılığıyla işlemektedir. Bu nedenle günümüzde şiddetin yalnızca bedene yönelen fiziksel müdahalelerden ibaret olmadığı; görünürlük, performans ve sürekli değerlendirilme baskısı üzerinden de üretilebildiği söylenebilir.

Teşhir toplumunda şiddet kaçınılmaz bir hâle gelmektedir. Çünkü teşhirin yol açtığı şeffaflık, aşırılığın egemen olduğu bir toplumsal düzen inşa etmektedir. Han'ın ifadesiyle “günümüzde şeffaflık toplumunun özelliği, pornografik sergilemeyle panoptik kontrolün iç içe geçişidir” (Han, 2023: 107). Teşhircilik ve röntgenciliğin dijital ağlarla normalleşmesiyle toplum bir denek gibi gözetlenmekte ve kolayca denetlenmektedir. Modern dijital çağın vadettikleri, ancak bireyin kontrollü bir biçimde denetlenmesi ve gözetlenmesiyle sağlanabilmektedir. Ancak bireyin arzuladığı özgürlük ve güven alanı her zaman sağlanmamaktadır. En azından kendi hayatından ödün vererek, şiddete maruz kalarak dijital akışın içinde var olabilmektedir. Bu akış içerisinde bireyin maruz kaldığı baskı birey tarafından her zaman fark edilmeyebilir.

Han'ın teşhir toplumunda tanımladığı “görünmez şiddet” biçimi, Pierre Bourdieu'nün “sembolik şiddet” kavramıyla birlikte düşünüldüğünde daha belirgin hâle gelmektedir. Bourdieu'ye göre sembolik şiddet, fiziksel zorlamaya ihtiyaç duymadan egemen anlamların, değerlerin ve yaşam biçimlerinin meşru kabul ettirilmesi sürecidir. Bu şiddet türü, baskıya maruz kalanların dahi onu doğal ve kaçınılmaz görmeleri nedeniyle en etkili tahakküm biçimlerinden biridir (Bourdieu, 2014: 40-42; Bourdieu & Wacquant, 2014: 183). Dijital platformlarda görünür olmanın, sürekli paylaşımda bulunmanın ve performans sergilemenin bireysel tercih olarak sunulması da benzer biçimde sembolik şiddetin dijital tezahürü olarak okunabilir. Çünkü birey, görünür olmaya zorlandığını değil, görünür olmayı özgürce seçtiğini düşünmektedir. Böylece tahakküm, dışsal baskı olmaktan çıkarak bireyin habitusuna yerleşen gündelik bir pratik hâline gelmektedir.

Dijitalleşme sürecinin bireye sunduğu sınırsız özgürlük ve hedonistik mutluluk vaatleri, çağdaş öznelliğin melankoli ile depresyon arasındaki muğlak sınırdaki konumlanmasına neden olmaktadır. Tarihsel süreçte bireysel bir “sıra dışılık” ve entelektüel bir derinlik göstergesi olarak kültürel bir popülerite kazanan melankoli, günümüzün hız ve performans odaklı “olumluluk toplumunda” yerini daha karmaşık ve kitlesel bir klinik tablo olan “depresyon” olgusuna bırakmıştır (Han, 2019: 107). Alain Ehrenberg'in (2010: 300) kuramsal çerçevesinde depresyon, melankoli ve eşitlik idealle-

rinin paradoksal bir ürünü olarak betimlenir. Dolayısıyla melankoli, “eşitlik artı eşitlik” formülüyle demokratik insanın ontolojik boşluğunu dolduran en karakteristik “hastalık” hüviyetine bürünmektedir. Bu durum, bireyin bir öz-gürlük yanılması içerisinde kendi gözetiminin nesnesi haline gelerek, neo-liberal performans baskısı altında melankolik bir derinlikten, kendini sö-mürmeye dayalı depresif bir öz-yıkıma sürüklenişini simgelemektedir.

Han, depresyon olgusunu “başarıya ve performansa odaklı yaşayan öz-ne”nin geliştirdiği bir şiddet aşaması olarak telaffuz etmektedir. Ona göre insanları depresyona sokan günümüzdeki şiddet türüyle ilintilidir. Bu şiddet, “olumluluğun şiddetidir”. Artan enformasyon, aşırı iletişim, kaba bir dil ve yığın haberler olumluluk şiddetinin görüntüleridir. İnsanlar, küresel modern dünyanın performans ve başarı merkezli yaşam kriterlerine göre bir depresyon sürecine maruz kalmaktadır. Bu süreç insanların iç dünyalarında yaşattığı yıkımla azalmadan devam etmektedir. Hâlbuki geç modernitenin başarıya ve performansa odaklı öznesi, kendi dışındaki bir iktidar kurumunun baskısına maruz kalmadığı ölçüde özgürdür. Han’ın işaret ettiği iktidar, her ne kadar politik bir kavram olarak görülse de sosyo-kültürel alanda görünmez bir iktidardır. İktidar artık fiziki şiddet ve görünür bir şiddet olarak kamusal alanda gösterilmez. “Dilsiz, sözsüz bir imha” olarak aşırılığın ardında gizli bir şekilde örülüdür (Han, 2023: 17). İktidar artık bireyin sosyal yaşamının her alanına yayılan dijital ağlarla örülen aşırılığın gizli bir şiddettir. Dolayısıyla bireyin yaşam örüntülerinde artan “aşırılık” bireye bir müddet sonra yetersizlik ve aşağılık kompleksi yaşatmaktadır. Kendisine ve sosyal çevresine karşı olan ilgisi yetersiz kalan birey, hissettiği aşağılık duygusuyla şiddete maruz kalmaktadır.

Günümüzde sürekli aşırılığın ve gözetimin şiddetine maruz kalan bireyler bir süre sonra bu şiddete karşı olan direncini kaybetmektedir. Esasında gözetimin dayattığı güvenlik, aşırılığın dayattığı özgürlük fikirlerinden hareketle bu yola başvurmaktadırlar. Nitekim birey artık, “hadsiz ve hudutsuz” bir yaşam deneyimini içselleştirmektedir. Başka bir ifadeyle “genelleşmiş bir hafifmeşrepliğe” doğru yaşantıya sahip olmaktadır (Han, 2023: 40). Daha önce aşırı gözetime maruz kalan birey, “kontrol toplumunun” (Han, 2024: 68) bir ferdi olarak ilkin gözetildiğinin kısmen farkındadır. Ancak bu şeffaflık giderek duygusal hayatın bir parçası haline gelmektedir. Birey teşhir edilmekten ve teşhir etmekten dolayı yaşadığı “tedirginlik ve korku” yerine “güven ve duyarsızlaşmaya” bırakmaktadır. Ancak bu sıra genel geçer bir durum değildir. Bireyin ister kamusal alanda ister özel alanda teşhir edilen hayatı şiddete maruz kalmaktadır. Birey gözetimden dolayı bir güven hissi

yaşasa da gözetimin olmadığı her yerde güvenliğinden endişe duymaktadır. Bu minvalde teşhir toplumundaki birey teşhirle şeffaflaşan, yeni modern dünya düzeninde her hâlükârda şiddete maruz kalmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, Dave Eggers’in *The Circle* (Çember) romanının çözümlenmesi açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Roman, dijital görünürlüğün gönüllü katılım, şeffaflık ideolojisi ve sürekli gözetim üzerinden nasıl normalleştirildiğini kurmaca bir evrende görünür kılmaktadır. Bu nedenle sonraki bölümde eser, dijital teşhir toplumunun temel dinamiklerini tartışmaya imkân veren bir vaka örneği olarak incelenecektir.

***The Circle* Romanında Teşhir Toplumunun İnşası**

Teşhirin ve şeffaflığın toplumsal düzende ne tür bir kargaşaya yol açabileceğini anlamak bakımından Dave Eggers’in *The Circle* (Çember) adlı romanı önemli bir örnek oluşturmaktadır. Amerikalı yazarın 2013 yılında yayımladığı eser, dijitalleşmenin getirdiği şeffaflık ve teşhir etme arzusunun toplumda yarattığı infialli kurmaca bir evren üzerinden aktarmaktadır. Romanında betimlenen Circle şirketi, Google, Facebook, Twitter ve Apple gibi teknoloji devlerinin işlevlerini tek bir çatı altında birleştiren, bu şirketleri fiilen işlevsizleştirerek bilgi ve iletişim teknolojileri üzerinde tekel konumuna ulaşan kurgusal bir tekno-kolos olarak sunulmaktadır (Eggers, 2016: 31). Yazar, en büyük hayali dünyanın en büyük teknoloji şirketinde çalışmak olan Mae Holland karakteri üzerinden, gözetimin kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımı nasıl ortadan kaldırdığını ve teşhir etme edimin zamanla nasıl bir şiddet biçimine dönüştüğünü mercek altına almaktadır.

Mae, iyi niyetli bir çalışan olmakla birlikte şirketin asıl hedeflerinden biri haberdirdir. Kötürüm babasının sağlık durumunun takip edilebilmesi amacıyla evlerine yerleştirilen kameralara gönüllü olarak rıza gösteren Mae, bu adımla birlikte ailesinin mahrem alanını tüm kullanıcılara açarak kamusal-laştırmış olur; ebeveynlerinin yatak odasına ait görüntülerin paylaşılması ise şirket içinde sıradan bir aksilik olarak değerlendirilir (Eggers, 2016: 292). Mae’nin bu “cesur adımın” ardından terfi alması, romanın ilerleyen bölümlerinde daha da belirginleşecek olan bir eğilimi haber verir: şirket içinde görünürlük ve gönüllü teşhir, mesleki başarının ve toplumsal itibarın temel ölçütü hâline gelmektedir. Nitekim Mae, aldığı bu takdirin ardından şirketteki herkesin yakasına günün her anını canlı kaydedecek kameralar takılmasını önererek yöneticilerin dikkatini bir kez daha üzerine çeker.

Şirketin en üst yöneticilerinden Eamon Bailey’nin “sır kalan, gizli kalan şey tehlikelidir, yalandır”, “başımızı belaya sokan yalnızca yalanlar ve sak-

ladığımız şeylerdir” biçimindeki özel sohbetlerde dile getirdiği düşünce (Eggers, 2016: 295), kısa süre sonra şirketin kamuya açık sloganlarında kurumsal bir ilkeye dönüşür: “Secrets are Lies” (sırlar yalandır), “Sharing is Caring” (paylaşmak önemsemektir) ve “Privacy is Theft” (mahremiyet hırsızlıktır) (Eggers, 2016: 306-307). Bu sloganlar, mahremiyetin korunması gereken bir hak olmaktan çıkarılıp toplumsal bir bencillik, hatta bir “suç” olarak yeniden tanımlandığını göstermektedir. Söz konusu dönüşüm, Panoptikon’un dışsal baskısının yerini alan, içselleştirilmiş bir şeffaflık arzusu olarak da okunabilir: karakterlerin taktıkları kameralarla her anlarını canlı yayınlamaları, “gönüllü teşhirin” bireysel bir tercihten toplumsal bir göreve dönüşümünü simgelemektedir. Mae Holland’ın da “şeffaf” olmayı kabul ederek yaşamını kesintisiz biçimde canlı yayınlamaya başlaması (Eggers, 2016: 354), bu içselleştirilmiş gözetim biçiminin somut bir örneğidir. Foucault’nun panoptikon çözümlemesinde birey, sürekli izlenme ihtimali nedeniyle davranışlarını disipline etmektedir (Foucault, 2019: 305-307); The Circle’da ise gözetim, görünür olmanın başarı, güvenilirlik ve toplumsal sorumluluk göstergesi olarak sunulması sayesinde birey tarafından gönüllü biçimde benimsenmektedir. Böylece roman, dijital teknolojiler aracılığıyla öz-denetim mekanizmalarıyla birleşerek yeni bir görünüm kazandığını ortaya koymaktadır.

Şirket içerisinde çalışanların sürekli “sosyal katılım puanı” (Zing) toplama çabası, teşhirin yalnızca bir görünürlük meselesi olmadığını, aynı zamanda bir dijital emek sürecine dönüştüğünü göstermektedir (Eggers, 2016: 104-105). Mae’nin aldığı beğeniler, takipçi sayıları ve şirket içindeki sosyal performans puanları, zamanla onun hem kurumsal konumunu hem de kişisel değerini belirleyen göstergelere dönüşür (Eggers, 2016: 315-316). Bu olgu, Pierre Bourdieu’nün sembolik sermaye kavramı bağlamında değerlendirilebilir; Bourdieu dijital platformları doğrudan incelememiş olmakla birlikte, bireylerin farklı toplumsal alanlarda tanınma, prestij ve meşruiyet elde etmelerini açıklayan sembolik sermaye yaklaşımı, dijital görünürlüğün yeni bir toplumsal değer üretim biçimine nasıl dönüştüğünü anlamaya imkân tanımaktadır (Bourdieu, 1986: 241-258). Bourdieu’nün alan (champ) ve habitus kavramları da açıklayıcıdır: Bir alan, iktidar ya da sermaye biçimleri etrafında konumlanan nesnel ilişkiler bütünüken; habitus, bireyin bedeninde birikmiş, algı ve eylemi biçimlendiren tarihsel eğilimler bütünüdür (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 101-102). Circle, kendine özgü normları, ödül mekanizmaları ve meşruiyet ölçütleri bulunan bir toplumsal alan olarak işlemekte; şirket içinde görünür olmak, sosyal etkinliklere katılmak ve sürekli

çevrim içi kalmak çalışanlardan beklenen doğal davranış kalıplarına dönüşmektedir (Eggers, 2016: 281-282). Mae'nin başlangıçta bu beklentileri sorgulaması, ardından bunları içselleştirerek olağan kabul etmesi, habitusun yeniden biçimlenme sürecinin bir yansımasıdır.

Hayatının her anını paylaşan Mae için mahrem kalan tek şey, şirkete girdiği günden beri pek görüşemediği erkek arkadaşı Mercer'dir. Mercer, Mae ile olan ilişkisinin “özel” kalmasını istediği için onunla iletişime geçmekten çekinmekte, hatta kameraların ulaşamadığı, şehirden uzak bir yerde yaşamaya başlamaktadır (Eggers, 2016: 264-265). Bunu öğrenen Bailey, dünyadaki tüm Circle üyelerinden Mercer'ı bulmalarını ister; Mercer on beş dakika içinde bulunur. Kameralar ve dronlar tarafından kovalanan, öfkeli ve endişeli bir hâlde arabasıyla kaçmaya çalışan Mercer, yüksek bir köprüde kendisini görüntülemeye çalışan bir dron yüzünden kontrolünü kaybeder, köprüden aşağı düşer ve ölür; bu olay milyonlarca kişi tarafından canlı olarak izlenmektedir (Eggers, 2016: 331). Mercer'ın ölümüne yol açan şiddet, fiziksel bir şiddetten ziyade Han'ın ifade ettiği anlamda olumluluğun şiddetidir: Aşırıktan doğan baskı ve depresif hareketler Mercer'i bir hataya sürüklemiş, sonunda da onu canından etmiştir. Mercer'ın aranmasına yol açan asıl neden, onun diğer insanlar gibi şeffaf bir hayatı tercih etmemesidir; bu tercih onu ötekileştirmiştir. Ötekileşmenin tersyüz olduğu teşhir toplumunda birey, ötekinin hayatı hakkında bilmedikleriyle beslenerek yaşamaktadır. Şeffaflıkta aşırılık talebinin temelinde “her türlü olumsuzluktan azade bir dünya ideası, hatta insan ideası” yatmaktadır (Han, 2024: 15-18); Eggers'in kitabında ima edildiği üzere, her şeyin teşhir olduğu bir dünya ideali ancak nesneleşmiş, makineleşmiş bir insan için mümkün olabilir.

Mercer'ın sistemden uzaklaşma çabası, Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde daha da anlamlı hâle gelmektedir. Bauman'a göre geç modern toplumda ilişkiler giderek daha geçici, kırılgan ve sürekli yeniden kurulabilir hâle gelmekte; bireyler arası bağlar, sağlam ve kalıcı olmaktan çıkıp anlık ve değiştirilebilir bir nitelik kazanmaktadır (Bauman, 2019: 145-147). Solmaz ve Alkan'ın (2021: 388) da vurguladığı gibi, akışkan modernite koşullarında insani birlikteliklerin geçici hâle gelişi, bireyleri sürekli onay arayışına iten ve buna bağlı olarak bağlılığı zayıflatan bir toplumsal dinamik yaratmaktadır. Romanda dijital görünürlüğü, bireyler arasındaki güven ilişkisini güçlendirmek yerine onları sürekli değerlendirilen, performans sergileyen ve onay bekleyen öznelere dönüştürmesi, akışkan modernitenin ilişki biçimleriyle önemli ölçüde örtüşmektedir. Mercer'ın sistemden uzaklaşma çabası ile Mae'nin görünürlüğü artır-

ma isteği arasındaki karşıtlık, bireysel özerklik ile dijital aidiyet arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır.

Emmon Bailey, her şeyin şeffaflaşmasının bir güven ortamı sağlayacağını iddia etmektedir; zira ona göre bütün olumsuzluklar ve kötülükler gizlilik zemininde vücut bulmaktadır. Bailey, gözetimin özellikle engelli veya hasta bireyler için büyük bir imkân olduğunu, her yere yerleştirilen kameralar sayesinde insanların oturdukları yerden dünyanın dört bir yanını deneyimleyebileceğini savunmaktadır; ona göre bu tecrübeleri anlık, hızlı ve ekonomik kaygı gütmeden yaşamak herkesin hakkıdır. Ne var ki Bailey'nin savunduğu bu değerlerin tamamı, aynı zamanda kendi şirketinin veri havuzunu beslemektedir; herkesi ve her şeyi izleme imkânı sunan Bailey, kendi yönetiminin izlenmesini hiçbir şekilde gündeme getirmemektedir. Biriken veri havuzunun hangi amaçla kullanıldığına dair bilgi paylaşılmaması, kurumun kendi emellerini gizli tutarak gerçekleştirdiği her türlü suistimale meşruiyet zemini hazırlamasına hizmet etmektedir (Eggers, 2016: 259). Romandaki SeeChange kameraları, dünyanın her yerini canlı izlenebilir kılarak bir Omniptikon inşa etmektedir; burada gözetim artık merkezi bir kuleden ziyade, bizzat diğer kullanıcıların (akran gözetimi) bakışlarından beslenmektedir. Suçluların sosyal medya kullanıcıları tarafından saniyeler içinde bulunması, gözetimin demokratikleşmiş gibi görünen ancak aslında totaliterleşen yeni yüzünü –Sinoptikon ve Omniptikon'un bir sentezini– ortaya koymaktadır.

Bireyin kendisine ait olmayan bir dünya tasavvurunda ne bir “bireyden” ne de bir “benlikten” söz etmek mümkündür; aşırı şeffaflaşmanın şiddeti de tam olarak bu noktadan kaynaklanmaktadır. Ortada toplum ve bireyler yoktur, sadece görüntüler vardır; kimisi bağlamından kopuk, kimisi ise “sahte edimler” niteliğindedir (Virilio, 2021: 93). Saniyelik ve anlık arzuların tatminine odaklanan bu düzende, artan teşhir pratikleri bireyler arasındaki özgün farkları düzleştirmektedir; herkesle benzer duyguları deneyimleme arzusu, tipolojileri coğrafya ve kültürden bağımsız bir potada eriterek sıradanlaştırmaktadır. Nitekim her şeyin görünür kılındığı teşhir toplumunda temel motivasyon, sergilenen nesnenin beğenilmesidir; beğenilmeme endişesiyle kuşatılan birey, bu süreçte ağır bir baskı altında kalmaktadır. Şeffaflığın getirdiği bu zorunluluk ahlaki ve politik bir zorunluluğun yansısı ekonomik bir buyruk olarak da ele alınmalıdır: Teşhir edilmek bir sömürü, iletişim ise bir ticaret hüviyetindedir ve bu ticaretin kâr etmesi için kontrollü bir düzen anlayışı ile veri akışı olmazsa olmazdır. “Şeffaf müşteri, ekonomik panoptikonun yeni sakinidir” (Han, 2024: 33-36). Teşhir toplumunda sosyal ağlarla birbirine bağlı insanlar, hiçbir pranga, sınır veya duvara ihtiyaç duymadan

kendilerini ekranlı bir fanusa hapsetmekte; vaat edilen özgürlük ve sınırsız erişim, ağı kendi prangalarıyla birlikte yaşamayı dayatmaktadır. Oysa “izleyici ne kadar çok seyredirse o kadar az yaşar, kendisini egemen ihtiyaç imajlarında bulmayı ne kadar kabul ederse kendi varoluşunu ve kendi arzularını o kadar az anlar” (Debord, 2021: 43); izlenen yapay imgeler bireyi gerçeklikten koparmakta, çevresine ve kendisine olan mesafesini artırarak gerçek ile yalan olanı ayırt etme konusunda kararsızlığa sürüklemektedir.

Romanın son bölümlerinde Circle’ın tüm toplumsal verileri tek bir dijital sistem altında toplama girişimi (Eggers, 2016: 160), gözetim ve görünürlüğü kurumsal ölçekte ulaştığı son aşamayı temsil etmektedir. Sağlık kayıtlarının, siyasal tercihlerin, ekonomik işlemlerin ve sosyal ilişkilerin aynı platformda bütünleştirilmesi, toplumsal yaşamın bütün alanlarının veri mantığı içinde yeniden örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu gelişme, Castells’in ağ toplumu yaklaşımıyla (Castells, 2013) birlikte okunabilecek yönler taşımakla birlikte, özellikle Han’ın şeffaflık toplumuna ilişkin eleştirileri ve Foucault’nun iktidarın görünmez işleyişine ilişkin çözümlemeleriyle daha güçlü biçimde ilişkilendirilebilir; zira romanın temel meselesi, ağların görünürlüğü’nün toplumsal norm hâline getirmesi ve bireylerin öz-denetim mekanizmalarını yeniden üretmesidir.

Sonuç olarak Dave Eggers’in *The Circle* (2013) adlı eseri, dijitalleşmenin uç noktasındaki bir “teşhir toplumu” simülasyonu sunması bakımından bu araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Romanda kurgulanan dünya; Han’ın şeffaflık toplumu, Foucault’nun gözetim ve öz-disiplin mekanizmaları, Bourdieu’nün sembolik sermaye, alan ve habitus kavramları ile Bauman’ın akışkan modernite yaklaşımının kesiştiği birçok dinamiği edebî bir kurgu içerisinde görünür kılmaktadır. Roman, bu kuramları doğrulayan ampirik bir veri niteliğinde değildir; ancak söz konusu kuramsal yaklaşımların tartıştığı toplumsal eğilimleri somut olaylar, karakterler ve anlatısal ilişkiler üzerinden görünür kılan güçlü bir analitik örnek sunmaktadır. Bu nedenle *The Circle*, teşhir toplumunun kültürel, siyasal ve sembolik boyutlarını birlikte değerlendirmeye imkân veren çok katmanlı bir kurmaca metin olarak okunabilir.

Sonuç

Günümüz modern toplumu, şeffaflaşma, gösteri, görüntü, gözetleme, sergileme, teşhir, dikizleme ve izleme gibi ütöpik algılanan teorilerin toplumsal gerçekliğe doğru bir dönüşüm süreci yaşadığı bir çağda yer almaktadır. Dijitalleşme ve dijital toplum anlayışı, içerikten ziyade performansın

ön planda olduğu bir yapıya doğru ilerlemektedir. Otorite, fiziksel ve somut önlemlerle iktidarını koruma ve sürdürme çabası içindeyken, teşhir toplumunun verilerini sosyal gözetim yoluyla kontrol etmekte ve düzenlemektedir. Ağ toplumunda her şeyin hızlı ve pratik olması, insanları hızlı öğrenmeye, hızlı anlamaya ve özgür bir yaşam arzusuna sürüklemektedir. Aşırılığa yönelme eğilimi, insanların yaşamlarının her alanında gözlemlenmektedir. Bu aşırılık, insanların anlama ve öğrenme süreçlerini genel bir gerçekliğe doğru itmekte ve sanal ile gerçek dünya arasındaki ayrımın giderek şeffaflaştığını göstermektedir. Bu nedenle, bu iki dünya arasındaki gerilim, insan zihninde karmaşık bir sorunsal yaratmaktadır.

Bu çalışma, dijitalleşmenin yarattığı mutlak şeffaflık arzusunun toplumsal yapıları ve bireysel varoluşu nasıl birer “teşhir toplumuna” dönüştürdüğünü, kuramsal bir düzlemde ve *The Circle* vaka analizi ekseninde çözümlenmiştir. Araştırma boyunca elde edilen veriler, dijital şeffaflığın bir özgürlük vaadi olmaktan ziyade, mahremiyetin tasfiyesi üzerine kurulu yeni bir tahakküm biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel bulgularından ilki, gözetim pratiklerinin ontolojik bir makas değişikliği yaşadığıdır. Foucault’nun (Foucault, 2019) hiyerarşik ve dikey bir denetim modeli olarak sunduğu Panoptikon, modern özneyi dışsal bir otoriteyle disipline etmekteydi. Ancak günümüz dijital ekosisteminde bu yapı yerini, herkesin herkesi izlediği yatay bir Omniptikon rejimine bırakmıştır. Burada birey, izlenmekten korkan bir “mahkûm”un aksine izlenmemekten, yani dijital olarak “görünür” olmamaktan korkan bir “performans öznesine” dönüşmüştür. Teşhir, bu yeni düzende baskı unsurunu kamufle eder ve böylece sistemde var olabilmenin ön koşulu haline gelir. Byung-Chul Han’ın (2024) “olumluluk şiddeti” olarak tanımladığı bu süreçte, olumsuzluk, kapalılık ve gizem sistem dışına itilmekte, her şeyin “verileşmiş” bir açıklıkta olması beklenmektedir.

Araştırma, teşhirin yalnızca sosyolojik bir görünürlük meselesi olmadığını, aynı zamanda iktisadi bir dijital emek süreci olduğunu saptamıştır. Sosyal ağ kullanıcıları, beğeni ve onaylanma arzusuyla kendi hayatlarını metalaştırırken, aslında platformların algoritmik yapılarını besleyen bedelsiz bir veri işçiliği yapmaktadırlar. *The Circle* (Çember) adlı eserde kurgulanan “Sırlar yalandır” mottosu, bu bağlamda mahremiyeti toplumsal bir suç veya bencillik olarak damgalamaktadır. Birey, en mahrem anlarını kamusallaştırdığı ölçüde şeffaf ve güvenilir kabul edilmektedir. Bu minvalde toplumsal güvenin, insani ilişkilerden ziyade “puanlanabilir verilere” indirgenmesine yol açmaktadır.

Sonuç itibarıyla, dijitalleşmenin inşa ettiği “saydam dünya” tasarımı, bireyi özgürleştirmekten ziyade rasyonel ve öngörülebilir bir nesneye indirgemektedir. Mahremiyetin yitimi, basit bir kişisel alan daralmasından ziyade özünde düşünsel özerkliğin de tasfiyesidir. Zira şeffaf özne, şüpheden arındırılmıştır. Bu sebeple de eleştirel mesafe koyma yetisini yitirmiş öznedir. Teşhir toplumu, bireyi bir “cam evde” yaşamaya zorlarken, bu cam evin duvarları bizzat bireyin kendi rızası ve elleriyle inşa edilmektedir.

Bu çalışma, dijitalleşen dünyada şeffaflığın ve teşhirin sosyolojik sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda, dijitalleşmenin yarattığı bu “mutlak görünürlük” rejimine karşı geliştirilebilecek “dijital anonimlik” stratejilerinin imkânları, algoritmik tahakküme karşı “veri etiği” ve dijital direnç biçimleri ve son olarak teşhir kültürünün farklı kuşaklar (X, Y ve Z kuşakları) üzerindeki psikolojik yansımaları, karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Mahremiyetin yeniden bir “insan hakkı” ve “direnış alanı” olarak tanımlanması, dijital çağda özne kalabilmenin yegâne yolu olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Acun, Fatma (2008). “Küresel Rekabette Dijital Kültür”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 9: 11-46.
- Baker, James R. & Moore, Susan M. (2008). “Blogging as a Social Tool: A Psychosocial Examination of the Effects of Blogging”. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6): 747-749.
- Baudrillard, Jean (2021). *Tüketim Toplumu*. Çev. Ferda Keskin ve Hazal Deliceaylı. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2019). *Akışkan Modernite*. Çev. S. O. Çavuş. Can Yayınları.
- Bauman, Zygmunt ve Lyon, David (2021). *Akışkan Gözetim*. Çev. E. Yılmaz. Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (1986). “The Forms of Capital”. *Handbook of Theory and Research for The Sociology of Education*. Ed. J. G. Richardson. Greenwood Press. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (2014). *Eril Tahakküm*. Çev. B. Yılmaz. Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2019). *Televizyon Üzerine*. Çev. A. Bakım. Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic J. D. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çev. N. Ökten. İletişim Yayınları.

- Can, İslam (2018). “Teşhir Toplumu: Kavramlar, Kuramlar ve Pratikler”. *Sosyoloji Divanı*, 11: 12-33.
- Can, İslam ve Ulutaş, Ejder (2021). *Teşhir Toplumu*. Ketebe Yayınları.
- Castells, Manuel (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castells, Manuel (2021). *İnternet Galaksisi*. Çev. T. A. Hasdemir. Phoenix Yayınevi.
- Corbin, Juliet & Strauss, Anselm (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage.
- Debord, Guy (2021). *Gösteri Toplumu*. Çev. A. Ekmekçi ve O. Taşkent. Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, D. Mehmet (2020). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Yazar Yayınları.
- Eggers, Dave (2016). *Çember*. Çev. Handan Balkara. Siren Yayınları.
- Ehrenberg, A. (2010). *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*. McGill-Queen's University Press.
- Ellul, Jacques (2021). *Sözün Düşüşü*. Çev. H. Arslan. Paradigma Yayınları.
- Foucault, Michel (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay. İmge Kitabevi Yayınları.
- Freund, Kurt et al. (1988). “The Value of Self-Reports in the Study of Voyeurism and Exhibitionism”. *Annals of Sex Research*, 1(2): 243-262.
- Goffman, Erving (2020). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. B. Cezar. Metis Yayınları.
- Groys, Boris (2017). *Akıştı: İnternet Çağında Sanat*. Çev. Ebru Kılıç. Küy Yayınları.
- Han, Byung-Chul (2019). *Yorgunluk Toplumu*. Çev. Samet Yalçın. Açılım Kitap.
- Han, Byung-Chul (2023). *Şiddetin Topolojisi*. Çev. D. Zaptçioğlu. Metis Yayınları.
- Han, Byung-Chul (2024). *Şeffaflık Toplumu*. Çev. H. Barışcan. Metis Yayınları.
- Levine, Caroline (2017). *Biçimler: Bütün, Ritim, Hiyerarşi, Ağ*. Çev. D. Dinçsoy. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Lokke, Eirik (2018). *Mahremiyet: Dijital Toplumda Özel Hayat*. Çev. D. Başak. Koç Üniversitesi Yayınları.

- Mathiesen, Thomas (1997). "The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited". *Theoretical Criminology*, 1(2): 215-234.
- McLuhan, Marshall (2017). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*. Çev. G. Ç. Güven. Yapı Kredi Yayınları.
- McLuhan, Marshall ve Powers, Bruce R. (2020). *Global Köy*. Çev. B. Ö. Düzgören. Scala Yayıncılık.
- Morin, John W. & Levenson, Jill S. (2008). "Exhibitionism: Assessment and Treatment". *Sexual Deviance: Theory, Assessment, and Treatment*. Ed. D. R. Laws & W. T. O'Donohue. Guilford Publications, 90-107.
- Niedzwiecki, Hal (2019). *Dikizleme Günlüğü*. Çev. G. Gündüç. Ayrıntı Yayınları.
- Postman, Neil (2020). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. Çev. O. Akınhay. Ayrıntı Yayınları.
- Solmaz, Mustafa ve Alkan, Ersoy Ö. (2021). "Akışkan Modern Toplum, Saf İlişki ve İnsani Birlikliklerin Geçici Hale Gelişi". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2): 387-403.
- TDK (2022). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Virilio, Paul (2021). *Enformasyon Bombası*. Çev. K. Şahin. Metis Yayınları.
- Whitehead, Mark (2019). "The Age of Surveillance Capitalism, A Review Essay". *Antipode*, 1: 1-22.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*